

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

La filosofia catalana a l'exili

Pèrdues, intercanvis i retrobaments

Antoni Mora

JUNY 1984

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

July 1984

411

LA FILOSOFIA CATALANA A L'EXILI
Pèrdues, intercanvis i retrobaments (*)

-comunicació-

Antoni Mora

1. La filosofia catalana a l'exili

El fet de que no s'hagi fet encara un estudi sobre la filosofia catalana a l'exili (ni un estudi global ni, a penes, alguns estudis particulars dels autors que integren aquest exili) és a causa de l'especificitat d'aquest exili filosòfic. Albert Manent diu que exclou del seu estudi La literatura catalana a l'exili els autors que han escrit en altres llengües que la catalana; i, per tant, n'exclou Josep Ferrater Mora i Eduard Nicol d'entre els filòsofs (1). Hi ha, però, més motius -que el de la llengua i el de tractar-se de diferents disciplines- que aconsellen un estudi de la filosofia a l'exili no ja separat de la literatura, sinó de tota la cultura catalana a l'exili. La filosofia a l'exili va tenir una dispersió similar a la de tota la cultura en aquesta situació, però amb la diferència que ella no n'ha tornat. La major part dels escriptors han anat tornant al país, on són més o menys coneguts i on han continuat escrivint i publicant -des de Joan Sales, que tornà l'any 1948, fins a Agustí Bartra, que ho va fer el 1970, per esmentar-ne dos de ben diferents. La pràctica totalitat

dels filòsofs, en canvi, no han tornat a viure al nostre país, a penes hi han publicat i, llevat d'alguna excepció, la seva obra ens és pràcticament desconeguda.

Aquesta ignorància -que gairebé té les característiques d'un rebuig- no contrasta molt amb el ressò que en general ha tingut la filosofia espanyola a l'exili. Hi ha, però, algunes diferències. De fet, si els filòsofs espanyols a l'exili han estat objecte d'una major audiència (dins el context de la filosofia espanyola en general) no cal perdre de vista que això ha estat així més per la intenció que no pas per una reincorporació real d'aquella filosofia. Per altra banda, aquesta intenció ha estat per una voluntat de regeneracionisme que sempre ha mancat a la filosofia catalana (i en general a la cultura catalana) (2). La filosofia espanyola es va adonar en un moment determinat que, per tal de justificar l'existència d'un vague orteguisme, i per perllongar-ne l'hegemonia, necessitava rescatar una bona part de la filosofia exiliada: especialment José Gaos, però també María Zambrano, Luis Recasens Siches o Manuel Granell (tampoc no és cosa d'esmentar-los tots).

Aquests intents de recuperar la filosofia espanyola a l'exili (que, com dic, només en part ha reïxit en el temps) comencen amb els primers ponts que la filosofia de l'interior estenia a la filosofia a l'exili a partir dels anys cinquanta. Amb l'article "La evolución espiritual de los intelectuales en la emigración" (1953), José Luis Aranguren respon a diversos pensadors de l'exili que havien començat a parlar de la necessitat d'aquest ^{diàleg}, com Gaos i Ferrater (3). Més de deu anys després, José Luis Abellán presentava un estudi on es recopilaven per primera vegada els noms i les obres dels filòsofs exiliats (4). Val la pena d'assenyalar que els dos filòsofs castellans esmentats han estat els primers a considerar que la filosofia catalana-

na a l'exili necessitava un estudi propi. Aranguren només ho deixa dit (5) i Abellán dedica la primera part del seu llibre ("Tres filòsofos catalanes") a estudiar per primera vegada a Espanya les filosofies de Joaquim Xirau, Eduard Nicol i Josep Ferrater Mora. En textos posteriors, Abellán ha tornat a insistir en la necessitat d'estudiar la filosofia a l'exili (6).

Val la pena de tenir en compte el sentit de vigència que un estudi així ha pogut tenir en diferents moments: primerament, l'observació d'Aranguren, feta quan els filòsofs a l'exili estaven tot just iniciant llur obra escrita; després, els primers treballs d'Abellán ja coincidien amb la maduresa de l'obra dels exiliats; finalment, el sentit que avui pot tenir estudiar la filosofia a l'exili té un caràcter de recuperació. Des d'aquest darrer punt no hem de perdre de vista que aviat es tractarà d'un estudi arqueològic si les actuals expectatives de revaloritzar l'estudi i l'anàlisi d'aquesta filosofia no tenen una continuïtat (7).

2. La filosofia catalana dels anys trenta com a projecte interromput

Si la filosofia catalana contemporània es distingeix per alguna cosa és pel seu aïllament: a) respecte al passat, en el qual no hi troba un veritable entramat de tradició filosòfica pròpiament dita; b) respecte a la cultura del propi país, dins de la qual no ha arribat a existir una comunitat de pensament que propiciés l'anàlisi, la crítica i la interpretació filosòfica de la poca producció pròpia; c) finalment, un aïllament respecte al pensament filosòfic europeu coetani, cosa que ha propiciat, dins de la filosofia catalana, influències

tan peculiars com la del sentit comú de la filosofia escocesa (influència, per altra banda, d'un abast molt més menor del que sovint s'hi ha volgut veure).

A aquest aïllament cal afegir la desvinculació que entre filosofia i universitat ha existit a la Catalunya d'aquest segle. La identificació europea que s'havia potenciat en el segle passat entre filòsof i professor, tot just va arribar a Espanya amb Ortega (8). A Catalunya, encara hi arribà més tard, sobretot si tenim en compte que, fins el 1910, a la Universitat de Barcelona no hi havia una Facultat de filosofia més que de nom. I si bé Jaume Serra Hunter ja havia parlat sovint de la necessitat d'orientar-se cap aquesta vinculació (9) no fou fins els anys trenta, amb la República, quan la filosofia semblà entrar amb bon peu a la Universitat. Joaquim Xirau va ser un dels principals responsables de la reforma universitària, com a degà de la Facultat de filosofia i lletres, que, amb la de Madrid, era la facultat-pilot de la reforma (10).

A més, Xirau era conscient de les altres limitacions de la filosofia a Catalunya, com la incomunicació d'aquesta respecte la filosofia europea del moment o la manca d'arrelament de la poca tradició filosòfica dins de la cultura catalana. Amb una concepció molt diferent de la filosofia i la cultura de la de molts filòsofs catalans anteriors a ell, Xirau era un bon coneixedor dels principals corrents filosòfics europeus, que explicava a les seves classes, i tenia, a més, una idea comunitària de la filosofia que intentà transmetre als seus alumnes (amb qui es reunia fora de les aules, en unes sessions que s'havien anomenat "Club Xirau") (11).

A conseqüència de tot això, els deixebles de Xirau formaven un grup que reunia aquestes estranyes condicions dins de la filosofia catalana: partia d'un bon coneixement tant de la

filosofia clàssica com de la que els era coetània; el grup havia estudiat i començava a fer classes a la Universitat Autònoma; feien les primeres col.laboracions a revistes com Revista de Psicologia i Pedagogia (dirigida per Xirau i Emili Mira) o al setmanari Mirador.

Apart dels dos esmentats professors, Jaume Serra Hunter (1878-1943) i Joaquim Xirau (1895-1946), formaven part d'aquest grup: Joan Roura-Parella (1897-1984), Juan David García Bacca (1901), Domènec Casanovas (1910-1978), Rodolf Llorens i Jordana (1910), Jordi Maragall (1911), Josep Ferrater Mora (1912) i Josep M. Calsamiglia (1913). Junt als filòsofs exiliats, no podem deixar de tenir en compte Luis Farré (1902, a l'Argentina des del 1931) i aquells autors que, malgrat tenir una vocació i una formació filosòfiques, no la van poder desenvolupar plenament: Luis de Zulueta (1878-1964) i Josep M. Capdevila (1892-1972). Tots els esmentats van anar a l'exili, excepte Calsamiglia i Maragall, els quals, en acabar la guerra, van ser separats de la Universitat (12).

3. La filosofia catalana a Amèrica

El fruit del projecte filosòfic dels anys trenta cal cercar-lo fora de Catalunya, en la trajectòria dels filòsofs exiliats. L'aportació principal està dispersa per l'obra escrita (que en general és molt considerable en volum) i per tota l'activitat que van portar a terme en el món de l'ensenyament i de l'editorial. De tota aquesta obra només en podem fer aquí un breu esment.

L'obra escrita més important de Joaquim Xirau va ser la que va publicar a l'exili mexicà, des d'Amor y mundo (1940) a Vida y obra de Ramón Llull (1946). És per això que Leopoldo Zea el

va poder considerar com un filòsof que pertany a la filosofia de Mèxic (13). En els pocs anys que li restaren de vida, Xirau no solament va tenir el període més fructífer com a escriptor (apart de mots articles, va arribar a publicar set llibres), sinó que va fer classes a la Universidad Nacional Autónoma de México, al Liceo Franco-mexicano, a l'Instituto Francés de América Latina i, reprenent un costum que havia iniciat amb els seus deixebles a Barcelona, també en féu a casa seva.

Eduard Nicol és, decididament, un filòsof mexicà mentre no es demostrí el contrari (14). Abans d'exiliar-se ja havia fet classes a la Universitat de Barcelona i havia estat secretari de la Fundació Bernat Metge, però la seva obra escrita ha estat publicada pràcticament tota a Mèxic, des de la Psicología de las situaciones vitales (1941) a Crítica de la razón simbólica (1983). A la Universidad Nacional Autónoma de México, de la que és professor des del 1940, Nicol va crear el prestigiós Seminario de Metafísica.

Joan Rohra-Parella va estar cinc anys a Mèxic, per passar després als E.U.A. En aquell primer país va publicar la part més important de la seva obra, des de la seva tesi doctoral Educación y ciencia (1940) (que havia presentat en català a Barcelona) a Temas y variaciones de la personalidad (1950).

J.D.García Bacca ha repartit el seu exili per Mèxic, Venezuela i Ecuador. En aquests països a anat publicant la seva molt àmplia obra, especialment en els dos primers. És de destacar la labor que ha fet per recuperar i donar a conèixer els pensadors dels països que l'han acollit. Sobre aquest aspecte, són llibres seus: La filosofía venezolana desde el siglo XVII al XIX (1951), Unas palabras sobre el espiritualismo de Andrés Bello (1951), Historia inédita de las ideas en Venezuela (1952), Antología del pensamiento filosófico venezolano (1953), Antología

del pensamiento filosófico venezolano (1954), Antología del pensamiento filosófico en Colombia de 1647-1761 (1955), etc.

Josep Ferrater Mora va seguir exili a Cuba, Xile i als E.U.A. De la seva àmplia obra filosòfica, i respecte la filosofia americana, cal esmentar la inclusió de filòsofs americans en el seu Diccionario de filosofía: des dels vells mestres com José Vasconcelos i Antonio Caso a filòsofs de posteriors generacions, com Eduardo García Maynez, Ernesto Mayz Vallenilla o Luis Villoro. Luis Farré, que en un llibre seu és presentat com a "filòsofo argentino", és autor de Cincuenta años de filosofía en Argentina (1958) i de La filosofía en la Argentina (1981, en

La labor com a professors portada a terme pels filòsofs catalans a Amèrica és més difícil de concretar que no pas la de la seva obra escrita. Però, recordem que, en aquest terreny, Domènec Casanovas és un dels fundadors de la Facultat de Filosofia de la Universidad Central de Caracas (1944). (15).

També hem de tenir en compte el que s'ha fet en el terreny de les revistes especialitzades en filosofia. Eduard Nicol és un dels fundadors i el secretari d'una primera etapa de la revista Filosofía y Letras (1941), en la qual van escriure Joaquim Xirau, Roura-Parella, García Bacca i Ferrater Mora. També Nicol va ser fundador i director de l'anuari de filosofia Diánoia (1954).

També cal destacar allò que els filòsofs han fet en el camp de la traducció d'obres de filosofia. Joaquim Xirau, que ja havia traduït força a Barcelona, també traduï per a editorials mexicanes i argentines: el llibre de A.N. Whitehead, Modalidades del pensamiento (1940), i el primer volum de la Paideia, de W. Jaeger (1942). Roura-Parella va col·laborar en la traducció de Dilthey que portà a terme Eugenio Imaz (concretament, en el volum III -1945- de les obres de Dilthey, que edità Imaz) i

en la de Economía y sociedad (1944) de M. Weber (en la traducció d'aquest llibre també col.laborà Josep Ferrater Mora). García Bacca ha culminat recentment una llarga dedicació a la traducció del grec (pre-socràtics, Aristòtil, Euclides, Plotí, Plutarc...) amb l'edició de les Obras Completas de Plató. Nicol ha traduït Demòstenes. La agonía de Grecia (1945), de Jaeger, i El mito del Estado, de Ernst Cassirer (1947)

4. El triple context de l'exili americà

La cultura a l'exili obra una perspectiva que la cultura catalana normalment desenvolupada no hauria tingut, a partir del descobriment i redescobriments de tres contextos en els quals, d'alguna manera, s'hi troba: el context geogràfic americà, sobrevingut per la llarga estada en els països d'aquell continent, es converteix en un context cultural americà (per al filòsof, un context de pensament americà); el context català no es perd, si bé hi ha una tendència a idealitzar-lo (com es demostra en els seus escrits, per al filòsof la pèrdua de la llengua és consubstancial a l'exili); finalment, no solament no desapareix un context espanyol, sinó que es replanteja en la mesura en què l'exiliat català és vist com espanyol en el país americà.

Per al novel·lista, per exemple, només els dos contextos primers repercuteixen en la seva obra: sempre des del segon, i amb diversos graus d'aproximació cap el primer, des d'Avelí Artís Gener (amb una novel·la com Paraules d'Opton el vell), Pere Calders (amb més distància cap a Mèxic en Aquí descansa Nevarés o a L'ombra a l'atzavara) i Vicenç Riera Llorca (amb unes novel·les no gens integrades temàticament en el país

d'exili). Per al filòsof exiliat, els tres contextos són motiu d'una reflexió diversa i variada que va des de la voluntat d'harmonitzar-los a la manifestació de les seves contradiccions internes. Vegem tres filòsofs (J.Xirau, E.Nicol i J.Ferrater Mora) en l'obra dels quals hi ha una part a analitzar i explicar aquests tres contextos.

Inicialment, a Barcelona, Joaquim Xirau havia vist amb certa reservactet intent de parlar de filosofia catalana. Així ho descriu Eduard Nicol, en dir que Xirau era el menys arrelat en la difosa, però sòlida, filosofia de tradició catalana (16). I en aquest sentit s'havia manifestat el mateix Xirau, en dir que no es podia parlar d'una filosofia catalana (si bé volia dir, pròpiament dit, una tradició filosòfica) (17). Ja a l'exili, Xirau modificà aquesta actitud des de motivacions confessadament nostàlgiques: llibres fets de records, com diu que és el que escriu sobre Vives; ofrenes de tendresa a la pàtria llunyana, com diu en el que escriu sobre Llull (18). Aquesta actitud cap als filòsofs catalans coincideixen amb un interès més generalitzat per a recuperar l'humanisme espanyol -"Espanya és un problema sense història" (19)- que el portarà a descobrir, d'entre les dues Espanyes, una de vertadera (20). Entre l'anyoradís català i el descobridor d'un hispanisme regenerat (o regenerable), alguns exiliats mateixos el veien en la seva "noble fantasia de somniador" (així, a la necrològica que li dedicà Quaderns de l'exili), mentre que un alumne mexicà, Leopoldo Zea, va saber veure en Xirau les contradiccions d'un espanyol transterrado (segons l'expressió de José Gaos) i un català desterrat (21).

Eduard Nicol se situa en el triple context català/espanyol/americà en parlar d'"el problema de la filosofia hispànica", ja

que en el pròleg al llibre que porta aquest títol explica l'ampliació d'aquest problema de la filosofia espanyola a un àmbit hispano-americà. Per a Nicol, no hi ha una manera de filosofar que sigui pròpia d'un poble, d'una cultura. El fet d'haver entès el contrari ha generat un filosofar que intenta convertir-se en un projecte col·lectiu, quan la filosofia no es fa en plural (22). Aquest és, en bona mesura, el problema de la filosofia hispànica, que amb el temps ha generat la idea que el predomini de l'assaig, dins de la filosofia hispànica, es devia a la conformació "de la ment hispànica", de manera que aquesta filosofia només es podia expressar amb aquest gènere, essent incapaç per a la creació teòrica i de rigor científic (23).

Totes aquestes argumentacions de Nicol, que ací només podem veure d'una manera esquemàtica, són bàsiques dins la seva concepció de la filosofia, però, a més, són el punt de partida d'unes meditacions sobre la particularitat de les cultures nacionals, la interrogació sobre llur ésser. Aquestes meditacions, com diem, no són centrals en l'obra de Nicol ni es perllonguen més enllà d'uns pocs textos, però són interessants pel que tenen de significatiu d'una actitud davant la cultura espanyola i mexicana per part d'un exiliat.

Per una banda, en un article titulat "Conciencia de España" (24), Nicol havia donat una idea molt inflexible quant a la possibilitat de meditar sobre el propi ésser nacional, ja que cap nació no té essència, i menys encara la té Espanya. En canvi, en un article posterior sobre l'ésser mexicà, titulat "Meditación del propio ser" (25), fa una reflexió més directament relacionada a la filosofia d'aquest país, arribant a la conclusió que, a partir de la crisi del positivisme, i després d'una etapa on va predominar les filosofies clàssiques i

contemporànies, la filosofia mexicana va emprendre un "vigorós" plantejament del "problema radical del propi ésser". I, contràriament al que havia dit respecte a la "consciència d'Espanya", afegeix: "Cercar el que se'n diu -en parlar de nacions- una consciència pròpia, és ja tenir-la en bona mesura" (26). Aquesta consciència pròpia, tal vegada no sigui cap altra cosa que la "capacitat d'interrogar-se". Coincidint en aquest punt amb José Gaos (amb qui tan dura polèmica mantingué en altres qüestions), Nicol conclou que la "idea de l'home mexicà" té una directa relació amb la "idea universal de l'home", ja que sense aquesta no existeix aquella (27).

Josep Ferrater Mora ha dedicat una bona part de la seva obra a la reflexió sobre Catalunya i sobre Espanya, i molt poc sobre Amèrica (no ha escrit, per dir-ho amb el seu llenguatge, unes "qüestions americanes"). Entre 1942 i 1948 escriu els primers textos que després anirà reelaborant: España y Europa, Les formes de la vida catalana, Unamuno. Bosquejo de una filosofía, Cuestiones españolas i El llibre del sentit. Les diferents revisions d'aquests textos ens parlen de l'evolució del punt de vista de Ferrater en aquestes qüestions, de vegades amb una "intenció liquidadora", com diu ell mateix en la presentació de tots ells aplegats amb el títol de Tres mundos: Cataluña, España, Europa (28). Aquests tres contextos, "tres mons", són vistos en llurs mútues interdependències, en llurs ignoràncies mútues i, de vegades, en llur tendència a integrar-se, la qual, per a Ferrater, és l'única via oberta a les "qüestions occidentals".

En les successives reelaboracions d'aquests textos, Ferrater s'allibera d'un punt de partida marcadament idealitzat, especialment en els llibres catalans. L'abandó d'aquest to més idealit-

zats de Catalunya i de la manera de ser dels catalans (29) ha quedat palès en els articles que ha anat afegint a Les formes de la vida catalana en noves edicions. Així, a l'article "Catalanitzar Catalunya", Ferrater no es dedica a resseguir les formes, sinó més aviat a examinar els problemes i les limitacions de la vida catalana, i de la necessitat que aquesta es "desprovincialitzi" respecte d'Espanya, que intervingui en els afers d'aquesta (és a dir, "manant"), i que s'encamini cap a Europa (recordem que aquests textos van ser reelaborats per últim cop a l'edició del 1967).

En relació a la nacionalitat de les filosofies, coneixem tres reflexions que Ferrater ha fet sobre les filosofies americana, espanyola i catalana: "El problema de la filosofia americana", "Sobre la filosofia espanyola" i "Reflexions sobre la filosofia a Catalunya" (30). El temps que separa uns textos dels altres no impedeix que les conclusions siguin molt similars: no hi ha una filosofia que respongui necessàriament a una problemàtica només catalana, només espanyola o només americana, però hi ha certes preferències, en una comunitat nacional, sobre la manera de viure i pensar que manifesten cadascuna d'aquestes filosofies. El predomini d'aquelles preferències en una filosofia americana, espanyola o catalana és el que, en un cert sentit, les pot caracteritzar.

Com veiem, la reflexió dels filòsofs exiliats catalans sobre el país d'origen i el d'exili és molt diferent que la dels filòsofs espanyols també exiliats. Aquests han pogut parlar més fàcilment d'un "redescobriment" d'Amèrica i d'una continuació, en aquest continent, de la llur terra d'origen. En estudiar la filosofia catalana a l'exili, no podem deixar de tenir en compte que, entre el trencament inicial amb la seva cultura i el difícil retrobament posterior, hi ha aquest camí de con-

tradicions de tres contextos no molt fàcils d'harmonitzar. Ens ha d'ajudar a entendre aquest camí entre la pèrdua de la filosofia a l'exili i el possible retrobament (com hem dit, encara pendent), una concepció geogràfica de la filosofia (és a dir, espacial i no només linealment històrica, com suggereix François Châtelet). Aleshores, l'experiència de l'exili podrà esdevenir enriquidora per a la filosofia catalana, ja que la nostra cultura podrà fer-se seu (d'aquí el retrobament) aquest fet que ens és històricament inèdit: l'intercanvi que aquesta filosofia catalana a l'exili ha portat a terme durant tants anys amb les filosofies americanes.

NOTES

- (*) En aquesta comunicació s'exposen alguns dels punts de treball d'un estudi, en actual elaboració, sobre la filosofia catalana a l'exili, que es porta a terme amb els ajuts de la Fundació Bofill, la C.I.R.I.T. (Ampliació d'estudis a l'estranger) i l'Obra Social de la Caixa de Barcelona.
- (1) ALBERT MANENT, La literatura catalana a l'exili, Barcelona, Curial, 1976, p.8.
- (2) Així ho ha dit recentment Jaume Lorés a "Les tradicions culturals catalanes", La Vanguardia, 17, maig 1983 (article inclòs en el seu llibre Catalunya, política i socialisme).
- (3) José Gaos ho havia fet a través d'articles com "La filosofía en España" (1939), "El pensamiento hispanoamericano" (1945) i "Los 'trasterrados' españoles de la filosofía en México" (1949). Els dos primers, inclosos en el llibre Pensamiento en lengua española, Mèxic; Stylo, 1945, i el tercer a Filosofía mexicana de nuestros días, Mèxic, UNAM, 1954. Josep Ferrater Mora, en el seu article "Algunas cuestiones españolas" (1944), refós després en el seu llibre Questiones españolas, Mèxic, El Colegio de México (Jornadas, 53), 1945.
- L'article d'Aranguren s'ha inclòs a Crítica y meditación, Madrid, Taurus, 1977 (2ª ed.). Un bon repàs de la inicial incomunicació, l'inici del diàleg i les polèmiques que aquest darrer va encetar-l'ha fet Elías Díaz en el seu llibre Pensamiento español en la era de Franco, Madrid, Tecnos, 1983.

- (4) JOSÉ LUIS ABELLÁN, Filosofía española en América. 1936-1966, Madrid, Guadarrama, 1967.
- (5) "Un tema que me veo obligado a dejar intacto, por cañecer de material bibliogràfico suficiente, es el de la evoluci3n (o no evoluci3n) de los intelectuales vascos ybcatalanes, especialmente, por ser mucho mäs numerosos e importantes, la de 3stos 3ltimos", J.L. ARANGUREN, ob.cit., p.133, nota 4.
- (6) "Filosofía y pensamiento: su funci3n en el exilio de 1939", El exilio español de 1939, III, Revistas, pensamiento, educaci3n, Madrid, Taurus, 1976, i "En torno al exilio filos3fico del 39", Panorama de la filosofía española actual, Madrid, Espasa-Calpe, 1978.
- (7) Val a dir que aquestes expectatives no es basen en pocs indicis. Als recents treballs acadèmics (tesis de llicenciatura) que s'hàn fet sobre les filosofies de J.Xirau, Serra Hunter i Nicol (i una en actual elaboraci3n sobre Roura-Parella) podem afegir que Eduard Nicol i Ramon Xirau han estat investits doctores honoris causa per la Universitat Aut3noma de Barcelona (per aquesta Universitat ja ho havia estat, fa uns anys, Josep Ferrater Mora) i que la Universitat Central prepararà un homenatge a J.D.García Bacca. Em el terreny de les edicions, hem de dir que recentment s'ha trencat el silenci amb la publicaci3n a Barcelona de Amor y mundo y otros escritos, de Joaquim Xirau, varies obres de García Bacca (an un ambici3s pla d'edici3n de molts dels seus llibres) i està prevista la propera edici3n d' Educaci3n i ciència, de Joan Roura-Parella. Així mateix, la revista Enrahonar (de la U.A.B.) està preparant un monogràfic sobre la filosofía catalana a l'exili.
- (8) Sobre la identificaci3n entre fil3sòf i professor de filosofía, la "reinveni3n" de l'ofici de professor de filosofía i la consciència d'Ortega, segons la qual calia trasplantar aix3 a Espanya, v. ALEJANDRO ROSSI, "Lenguaje y filosofía en Ortega", Vuelta, n3 83, novembre 1983, pp.9 i ss.
- (9) Jaume Serra Hunter havia dictat una conferència sobre "La vida universitària en relaci3n amb el problema de la cultura", a l'Ateneu Barcelonès, curs 1914-1915. Al II Congr3s Universitari Català (1918), va presentar la ponència intitulada "La filosofía en la futura Universitat de Catalunya", publicada a Quaderns d'Estudis, IV, vol.1, n3 1, octubre 1918.
- (10) Joaquim Xirau va llegir una conferència sobre "La reforma universitària", a la Universitat de Berlín, l'any 1932. Publicada a la Revista de Psicologia i Pedagogia, n3 2, maig 1933, pp. 185-202, i, en castellà, a Convivium, n3 24-25, setembre-desembre, 1967, pp.59-73.
- (11) J.M.CALSAMIGLIA i J.MARAGALL, "Semblanza de Joaquín Xirau", Insula, n3 234, maig 1966, p.5; JORDI MARAGALL, "Record de Joaquim Xirau", Convivium, n3 26, gener-març, 1968, pp.115-122. V.també el pr3leg del mateix Jordi Maragall al llibre de Xirau Amor y mundo y otros escritos, Barcelona, Península, 1983.
- (12) Entre els autors citats, també podríem afegir com a fil3sòfs a l'exili els fills dels exiliats: Ramon Xirau (1924), Manuel Duran (1925), Joan Espinasa (1926) i fins i tot Roger Bartra (1942) i Ulisses Moulines (1946).

- (13) "Xirau pertenece también a la historia de la filosofía en México. También le dió su aporte y cooperó en el renacimiento de sus estudios", LEOPOLDO ZEA, La filosofía en México, México, Biblioteca Mínima Mexicana, 1955, vol.I, p.87-88.
- (14) El contrari només ho demostra la seva voluntat de ser fidel al seu origen. És autor d'un lúcid assaig sobre la filosofia catalana dels primers tres decennis del segle: "La Escuela de Barceloná"; El problema de la filosofía hispánica, Madrid, Tecnos, 1961. Sobre la filosofía de Nicol, una deixeble ha escrit un interessant estudi: JULIANA GONZÁLEZ, La metafísica dialéctica de Eduardo Nicol, México, UNAM, 1981.
- (15) Josep Ferrater Mora va parlar de la labor en el camp de l'ensenyament per part dels filòsofs a l'exili: "Los filósofos españoles que residen o que han residido en México durante los últimos años -J.Gaos, García Bacca, mi malogrado maestro Joaquín Xirau, Eugenio Imza, Eduardo Nicol; no quisiera olvidar a ninguno de los principales- se han "dadó" hasta la saciedad: han hecho más que forjar sistemas, porque además de forjar -esto no debiera olvidarse- "pensamientos sistemáticos", han forjado pensadores y, a través de ello, hombres", comentari al llibre de J.Gaos, El pensamiento de Lengua española, Filosofía y Letras, nº 27, juliol-setembre 1947, p.161.
- (16) E.NICOL, El problema de la filosofía hispánica, ed.cit., p.188.
- (17) Citat per TOMÁS CARRERAS I ARTAU, Introducción a la historia del pensamiento filosófico a Catalunya, Barcelona, Catalonia, 1931, pp. 27-27, nota 1.
- (18) "Hecho de recuerdos, este libro es un recuerdo"; J.XIRAU, El pensamiento vivo de Luis Vives, Buenos Aires, Losada, 1944, p.6; "Es para mí... una ofrenda de ternura a la patria lejana", J. XIRAU, Vida y obra de Ramón Llull, Obras, México, UNAM, 1963, p.248.
- (19) J.XIRAU, "Humanismo español. Ensayo de interpretación histórica", Cuadernos Americanos, nº 1, vol.I, gener-febrer, 1942, p.132.
- (20) De les dues Espanyes vistes per Xirau, parla Leopoldo Zea a La filosofía en México, ed.cit., vol.I, p.90. Que l'Espanya de Vives, Las Casas, etc. és "la verdadera" per a Xirau, ho feu el seu fill Ramon a J.L.ABELLÁN, Filosofía española en América, ed.cit., p.40. V. també JUAN HERNÁNDEZ LUNA, "La hispanidad de Joaquín Xirau", Cuadernos Americanos, nº 4, vol.XXVIII, juliol-agost 1946, p.141 i ss.
- (21) La necrològica de Quaderns de l'exili, sense firma -però molt probablement deguda a Joan Sales- aparegué en el nº 19, abril-maig 1946, pp.VI-VII. La cita de L.ZEA, ob.cit., p.90.
- (22) El problema de la filosofía hispánica, p. 159.
- (23) E.NICOL, "Presentación", Diánoia. Anuario de Filosofía, (nº1) 1955. Aquest anuari, que en el seu inici dirigi Nicol, es presenta justament com un intent per a demostrar que és falsa aquesta incapacitat per a filosofar. Sobre això, v.

també NICOL a "Ensayo sobre el ensayo", dins de El problema de la filosofía hispánica.

- (24) Cuadernos Americanos, nº 5, setembre-octubre, 1947, vol. XXXV, pp.100-122. Article posteriorment inclòs a La vocación humana (1953).
- (25) Filosofía y Letras, nº 40, octubre-desembre, 1950, pp. 243-254, Inclòs també a La vocación humana.
- (26) íbid., p. 246.
- (27) La coincidència d'aquesta tesi amb la de Gaos es pot trobar en molts dels estudis que aquest va dedicar a la filosofia mexicana, com En torno a la filosofía mexicana, Mèxic, Alianza mexicana, 1980.
- (28) Obras selectas, vol. I, Madrid, Revista de Occidente, 1967.
- (29) Aquest to idealista va ser motiu de rèplica en el lúcid llibre de Rodolf Llorens i Jordana, Com han estat i com som els catalans, Barcelona, Ariel, 1968.
- (30) "El problema de la filosofía americana"; Filosofía y Letras nº 38, abril-juny, 1950, pp.379-383; "Sobre la filosofía española", Cuestiones disputadas, Madrid, Revista de Occidente, 1955; "Reflexions sobre la filosofía a Catalunya", Les formes de la vida catalana i altres assaigs, Barcelona Eds.62, 1980.